

Володимир ШЕВЧЕНКО

Скубій, Ірина. *Торгівля в Харкові в роки непу (1921–1929): економіка та повсякденність.*
Харків: Раритети України, 2017.

*Володимир Шевченко – аспірант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.*

Книга Ірини Скубій присвячена аналізу та репрезентації торговельного життя Харкова періоду непу (1921–1929 рр.). Без перебільшення можна стверджувати, що монографія стала неординарним та унікальним явищем у сучасній українській історіографії. До виходу цієї роботи тему було представлено невеликою кількістю наукових розвідок, здебільшого присвячених окремим аспектам цієї широкої проблеми.

Авторка одразу в назві декларує географічні, хронологічні та проблемні межі дослідження. Як на мене, це надзвичайно імponує читачеві і приваблює його. Ще однією визначною рисою монографії стало поєднання методів суто економічної історії і практик відтворення повсякденності. Дослідження сконцентроване на тогочасній столиці УСРР Харкові, який мав доволі специфічну ситуацію в торговельній сфері, що інколи значно відрізнялась від інших українських міст, хоча для ілюстрації певних процесів дослідниця час від часу вдається і до розлогих коментарів щодо ситуації в інших економічних центрах, зокрема в Києві, Дніпропетровську, Одесі тощо. Робота чітко структурована, логіка викладу вибудована відповідно до різновидів та особливостей тогочасних торговельних практик. Авторка присвячує окремі розділи державній, кооперативній та приватній торгівлі, розкриває та пояснює логіку певних процесів, особливості державної політики, експерименти влади з грою у «вільний» ринок.

Ірина Скубій фактично кожен свою тезу забезпечує відповідним документом. Основою дослідження став місцевий обласний архів, і дослідниця майже не вийшла за рамки його можливостей, лише спорадично застосовуючи окремі документи з інших архівосховищ. Між тим слід відзначити широту застосованого джерельного матеріалу. Окрім архівних даних, використано фонди харківського історичного музею, тогочасна преса, збірники документів, візуальні матеріали. З огляду на специфіку поставленої проблеми, монографія фактографічно переповнена неймовірною кількістю цифр. У своєму специфічному фаховому секторі досліджень робота буде надзвичайно цінною.

Книга є ринковою версією дисертації дослідниці, що призначена для більш широкої аудиторії. Це наклало певний відбиток як на структуру, так і на доступність цього тексту для читача. Попри те, що видання наукове, книга не адаптована. Дається взнаки загальний брак редакторської та літературної обробки. Монографія розпочинається з двох передмов – редактора серії та наукового редактора. Загалом цікаві й фахові тексти на кілька сторінок, але в них абсолютно дослівно повторюються цілі абзаци. Очевидний недогляд кінцевого редагування псує загальне враження.

Вже у вступній частині бачимо чітку структуру дисертації лише з видаленими назвами підпунктів. Починаючи з цієї частини авторка намагається обґрунтувати актуальність власного дослідження, екстраполюючи описувані події на сучасність: «Недостатній розвиток сучасної кооперації викликає необхідність вивчення її здобутків у сфері торгівлі в 1920-ті роки» (с. 20). Виникає питання щодо самого означення актуальності, адже це не виправдання для читачів зусиль авторки. Крім того, таке формулювання: «Для сьогодення цінним виявляється не лише її [кооперації. – В. III.] досвід у процесі відродження та розбудови своєї мережі, а її конкурентна боротьба за споживача на ринку, у тому числі культура торгівлі» (с. 20) навряд доцільне. Послугуючись славнозвісним “*historia est magistra vitae*”, авторка робить спробу зіставлення абсолютно некорельованих періодів із радикально відмінною дійсністю, законодавством, практиками втілення, виконавцями й акторами. Теорія про циклічність історичного процесу тут розбивається об стіну незаперечних аргументів. І, що цікаво, Ірина Скубій наводить ці аргументи в основній частині тексту, а між тим вступ освячує стандартною дисертаційною актуалізацією.

Книга наповнена суперечливою термінологією («продовольча розгортка» (с. 29, 93 і т. д.) та епізодично русизмами («УССР» (с. 72), «інституціональне» (с. 98) тощо). Загалом для особи, яка не надто знається на цій тематиці, видання дещо видається набором нескінченних цифр/показників/відсотків, за якими втрачається оригінальний текст, думки та висновки авторки.

«Раритети України» видали книгу в серії «Структури повсякденності», у назві якої зроблено наголос на поєднанні економіки й повсякдення, але повсякденню в «Торгівлі в Харкові...» насправді приділено необґрунтовано мало уваги. Внутрішнє життя торговельного Харкова, виклики, стратегії виживання, персоналізовані приклади й методи пристосування висвітлені доволі епізодично, здебільшого у другому та п'ятому розділах. Авторка дещо нехтує важливим аспектом і значним джерельним осередком – участю органів держбезпеки в торговельному житті. Окремо цьому явищу присвячено лише кілька сторінок. У великій кількості справ на «спекулянтів», «непманів» та «антирадянський елемент» можна знайти вкрай важливий матеріал для відображення саме повсякденності, адже тотальний контроль з боку силових органів інколи ставав значнішим за вплив державних профільних органів контролю торговельного процесу. Між тим великим здобутком роботи є звернення до теми контрабанди в загальному торговельному балансі.

В останньому підрозділі п'ятого розділу дослідниця ніби дає волю емоціям і абсолютно невиправдано конструє образ приватного підприємця, у цьому випадку «непмана», у світлі звичних радянських штампів та упереджень.

Наприкінці дослідження Ірина Скубій наводить аргументовані та виважені висновки. Основний текст також доповнений додатками у вигляді ілюстративного матеріалу та надзвичайно цікавих таблиць (вартість товарів, торговельна мережа та інші). Враховуючи особливості викладу матеріалу, гадаю, що ця книга спонукає до аналізу й переосмислення усталених поглядів на певний період. Дослідження традиційно залишає більше питань, ніж відповідей.